

Особливості й визначальні фактори державного перевороту

У статті досліджено максимально можливу сукупність оригінальних ознак, характерних рис і відмінних особливостей, властивих державному перевороту, які становлять його внутрішній зміст і надають можливість визначити межі застосування цього терміна в оцінюванні подій, пов'язаних із політичною боротьбою. Узагальнено визначальні структурні та процедурні фактори державного перевороту, які впливають на хід, результат і наслідки державного перевороту.

Ключові слова: державний переворот, політична подія, стратегія державного перевороту, тактика державного перевороту, фактори державного перевороту.

В статье исследованы максимально возможная совокупность оригинальных признаков, характерные черты, отличительные особенности, свойственные именно государственному перевороту, которые определяют и раскрывают его внутреннее содержание и дают возможность определить рамки применения данного

термина в оценке событий, связанных с политической борьбой. Обобщены определяющие структурные и процедурные факторы государственного переворота, которые влияют на развитие, результат и последствия государственного переворота.

Ключевые слова: государственный переворот, политическое событие, стратегия государственного переворота, тактика государственного переворота, факторы государственного переворота.

The article explored the best possible set of original features, characteristics and distinguishing features of coup that make its content and make it possible to determine the scope of application of the term in the assessment of events related to the political struggle. Defining structural and procedural factors of coup that affect the progress, results and consequences of the coup were summarized.

Key words: coup, political event, coup's strategy, coup's tactic, coup's factors.

УДК 323.27

Меженська О.В.,
аспірант кафедри політичних наук
філософського факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Природа, сутність, визначальні фактори політичних подій, що призводять до суспільних змін і знаходяться на стику історії, завжди перебувають у центрі уваги дослідників, політичних діячів і спричиняють наукову дискусію.

Політична подія – це структура компонентів політики, що мають особливі властивості й механізми, знаходяться в постійній специфічній взаємодії та пов'язані з реалізацією соціально-політичних інтересів суб'єктів політики. Серед подій, які зумовлюють політичні та суспільні зміни, варто виокремити державний переворот, наслідком якого є зміна державної влади як головного елемента політики суспільства.

Державний переворот – це «виразна подія, яку легко датувати й у разі успіху легко документувати» [38, р. 249], але на цьому легкості вивчення переворотів закінчується, зауважує Е. Уэлч (Claude E. Welch).

Спираючись на унікальний політичний досвід, науковці протягом віків намагаються розібратися у визначальних чинниках державного перевороту, обґрунтувати його причини, природу та доповнити підходи до їх розуміння специфічними ознаками, притаманними саме такій формі політичної боротьби за владу. Результати дослідження стану наукового дослідження проблеми державних переворотів, що мали місце в історії різних країн і різних історичних часів, свідчать про відсутність ґрунтовних досліджень, де було б окремо виділено особливості й визначальні фактори саме державного перевороту.

Мета статті полягає у створенні теоретичної конструкції специфічних ознак державного пере-

вороту, його структурних і процедурних факторів, які б визначали його як самостійну, специфічну форму політичної боротьби, у поглибленні розуміння передумов виникнення державного перевороту в сучасному суспільстві.

Відмінності в трактуванні політичних подій, зокрема державного перевороту, спостерігаються в «способах виявлення інтегруючих і диференціальних ознак, що певним чином залежить від змісту об'єкта і його інтерпретації»[8], зумовлені як певними історичними та політичними умовами, ідеологічною орієнтованістю, так і явними чи прихованими цінностями кожного з дослідників.

Виходячи з наявних у науковій літературі визначень державного перевороту, представлених дослідниками на міждисциплінарному рівні (філософії, соціології, історії, політології), ми запропонували таке власне визначення, яке дає змогу виділити ті специфічні ознаки, що характеризують особливість саме концепту «державний переворот».

Державний переворот – це неконституційна форма зміни чи захоплення чинної влади в державі, яка здійснюється із застосуванням силових методів або погрозою насилля організованою групою осіб з метою зміни владної структури, політичного режиму та політичної системи загалом в інтересах соціально значущого сегмента політики.

У ході дослідження сутнісних ознак державного перевороту як форми політичної боротьби враховуються такі параметри: 1) мета й соціально-політична спрямованість; 2) зміст і напрям боротьби; 3) правомірність і законність; 4) територіальне охоплення; 5) ініціатори процесу та їх кількість;

6) характер боротьби (стихийний чи заздалегідь підготовлений); 7) застосування засобів насилля; 8) ідейно-програмні спрямування, секретність чи відкритість процесу, перетворення, які призводять до значних змін у політичному й/або соціально-економічному житті країни, їх вплив на суспільство. Отже, політичний характер державного перевороту характеризується такими ознаками: 1) це неконституційний спосіб як захоплення/зміни влади в державі [27, с. 119; 38], так і перерозподілу влади (організаційної та/або персоніфікованої) або владних структур; 2) призводить до зміни чинного лідера [38], уряду, персонального складу політичних інститутів або політичного режиму [6, с. 266–660; 16; 21; 22; 30; 35], іноді й «до зміни політики держави» [26, с. 269]; 3) здійснюється представниками політичної еліти, що наближені до влади [25, с. 117] і репрезентують інтереси певних політичних сил [2, с. 19–25] без певної політичної ідеологізації [9; 13; 19]; 4) політичні сили в боротьбі за владу не спираються на масовий народний рух; 5) характеризується радикальністю¹ протидіючих сторін [26, с. 276–277]; 6) діяльність політичних суб'єктів (організаторів і виконавців) спрямована на досягнення власних політичних цілей, реалізацію суб'єктивних соціально-економічних і політичних інтересів та потреб і ґрунтується на бажанні змінити владу, закріпити чи змінити чинний політичний режим, який виражає інтереси соціально-значущого сегмента політичної частини суспільства; 7) державний переворот не призводить до докорінних змін економічного базису, системи матеріальних цінностей [21; 22; 30] або культурної системи [28, с. 371–372].

Державний переворот є соціально-політичною і правовою категорією, що характеризує політичну боротьбу, тобто певний політичний процес. Тому при його визначенні важливо враховувати не лише його результат, а й процес протікання. Отже, державний переворот – це: 1) чітко сплановане та добре організоване силове захоплення влади [6, с. 266–660; 16; 21; 22; 30]; 2) таємно організований процес (закритість владно-елітних угруповань, їх ізоляваність від населення), що має раптовий [33; 36] іррегулярний [40] характер; 3) спосіб боротьби із застосуванням насилля (прямого, опосередкованого) як у ході державного перевороту, так і/або після його здійснення; 4) характеризується швидкістю захоплення влади, що є перевагою державного перевороту поряд з іншими способами боротьби за владу [33; 37]

Державному перевороту, зміст якого полягає в отриманні влади, притаманна й ознака кумулятивності [23], коли будь-який суб'єкт цих відносин орієнтується насамперед на власні інтереси, а не

¹ Ним позначають прагнення до рішучих, кардинальних методів і дій у політиці, необхідність докорінних суспільних і політичних змін, що виходять за межі чинної системи.

на потреби суспільства, намагаючись розширити сферу особистого впливу та контролю.

Зважаючи на зазначене, можемо зазначити, що державний переворот – це впорядкований, чітко спланований, добре організований процес, наслідки якого можуть призвести як до ірраціональних, так і до раціональних змін у суспільстві й, відповідно, сприяти прогресивним змінам. Його характер і механізм, незалежно від виду державного устрою, змінюються залежно від конкретних обставин, але при цьому залишаються певні ознаки, які притаманні всім державним переворотам, що дають підстави відрізняти останній від інших способів зміни влади та форм політичної боротьби.

Варто також пам'ятати, що ознаки дають змогу лише зовні поглянути на події, вони не вказують ані на причини, ані на наслідки, тоді як політичний аналіз – це насамперед аналіз власне політичної ситуації в усьому розмаїтті зв'язків і явищ, із яких вона складається і проявляється [24, с. 435]. У контексті наявної ситуації, що склалася, політичний аналіз покликаний розкрити причини виникнення конкретної проблеми, пояснити її симптоми і зміст відповідних фактів, обґрунтувати ступінь їх розповсюдження, визначити динаміку та перспективи розвитку політичної події.

Якщо розглядати політичні події з погляду класичної моделі політичної системи Д. Істона, то в її рамках будь-яка подія знаходиться на «вході» (input) у політичну систему, є реакцією на імпульси зовнішнього середовища, сигналами зворотного зв'язку «виходу» (output) із політичної системи, тобто рішеннями і практичними діями [10].

Ураховуючи той факт, що державний переворот – це політичний процес який призводить до певних транзитивних змін у суспільстві, вважаємо за можливе в рамках нашого дослідження скористатися моделлю дослідження структури політичного транзиту М. Ашимбаєва [1]. Відтак об'єктом дослідження на цьому етапі є 1) формування передумов перевороту; 2) мета державного перевороту (мотиви його організаторів та учасників), яка стає відправною його точкою; 3) власне процес перевороту (його підготовка й тактика здійснення); 4) якісне наповнення державного перевороту; 5) результат державного перевороту і його наслідки.

У політичній науці підходів до вивчення політичних подій, явищ, процесів безліч, але перевага надається структурному (А. Баллок, Т. Гарр, Т. Скокпол (Скокпол), Ш. Ейзенштетадт) і процедурному (Дж. Голдстоун, Р. Майнц, Г. Таллок) підходам.

Структурний підхід базується на аналізі тих причин, що створюють передумови для державних переворотів, мотиви їхніх учасників і політичні фактори, які впливають на політичні процеси та їхні наслідки. Тобто, вивчаючи державний переворот як подію, необхідно враховувати політичний клімат

країни, що формується під впливом політичних, економічних, соціальних, культурних та інституційних факторів. Тому аналізу піддаються всі чинники політичного процесу.

Процедурний підхід указує на характер, механізм процесу державного перевороту, тобто дає змогу виокремити передумови й мотиви організаторів державного перевороту, його рушійні сили (ініціаторів, організаторів і виконавців) та їхній інтерес, склад (правовий статус, службове становище) й кількість учасників перевороту, чинники (внутрішні та зовнішні), які впливають на його організацію й хід лише за допомогою порівняльного дослідження переворотів, які мали місце в історії цивілізації.

Спираючись на дослідження Аристотеля, Полібія, Н. Макіавеллі, Ф. Бекона, К. Маркса, М. Чернишевського, К. Малапарте, С. Хантінгтона, Е. Люттвака, М. Петрова, О. Глазунова, О. Галустьяна, Т. Семьоновой, А. Князева, А. Медушевського, П. Колієра, А. Хофлер, Д. Лондреган, К. Пул, П. Брукера, О. Сахань, І. Курукіна, І. Верби, Н. Цехмістро, М. Поповича та інших дослідників, можемо виокремити такі основні фактори, які визначають передумови ризику державних переворотів і сприяють їх здійсненню.

Серед ендогенних об'єктивних чинників, що за певних умов можуть призвести до державного перевороту, переважають такі: 1) відсутність чинних законів про успадкування або порядок зміни влади в державі; 2) політична нестабільність як неспроможність чинної влади забезпечити реалізацію політичних й економічних прав і свобод громадян, що проявляється в гострій політичній боротьбі за певні політичні позиції в структурі влади; 3) криза складної бюрократичної інфраструктури державного управління як результат неузгодженості виконавчої та законодавчої влади щодо повноважень; 4) слабкість позицій правлячих лідерів і дезорганізація системи влади; неефективність чинної влади та режиму; 5) втрата легітимності чинної влади; 6) деспотичний, тиранічний і авторитарний характер правління.

Серед сучасних причин державних можна також визначити такі:

1. Олігархізація політики. Сьогодні в політиці олігархи, об'єднуючись задля реалізації власних тактичних і стратегічних завдань, стають реальними політичними інститутами і створюють передумови для зміни політичної влади. Політиками-олігархами влада розглядається як можливість збагачення статків своїх, своїх дітей, родичів тощо. А «боротьба за владу перетворюється на реалізацію такого собі бізнес-проекту». Варто також зазначити про так звану закриту олігархізацію (олігархи самі регулюють доступ у своє коло) та спадкову (посади олігархів передаються у спадок) і тиранічну (не існує ніякого загального порядку й

законів, а панує грубе свавілля тих, хто захопив владу) [7].

2. Комерціалізація процесу формування структур влади, коли важливим важелем стають гроші та особиста відданість. Комерціалізація призводить до тотальної криміналізації суспільства й державних стосунків загалом. Тобто, мова йде про «тіньову владу». Як зазначає Є. Марчук «сьогодні в суспільстві відбувається остаточне утвердження жорсткого свавілля політичних олігархів, владно-економічних кланів, корумпованої державної демократії, кримінальних авторитетів» [17]. На тому, що «мафія буде продовжувати розвивати оборонні й наступальні заходи, корумпувати вищі ешелони влади, кінцевою метою мафії є захоплення політичної влади» [4], акцентує увагу й Т. Корягіна.

3. Корупція всіх гілок влади. У сучасному світі політика перетворюється на різновид мегаприбуткового бізнесу. Поведінка суб'єктів політики спрямована на пошук ренти, стає визначальним чинником функціонування центрів адміністративної й політичної влади. У такій ситуації поява політичної корупції стає неминучою, відмічає В. Циганов. Досліджуючи проблему політичної корупції, цей учений визначає політичну корупцію як «нелегітимне використання учасниками політичного процесу та носіями публічної влади їхніх можливостей і повноважень з метою отримання особистих або групових вигод. У політиці наслідком політичної корупції є фактична монополізація політичної сфери, наступна «приватизація» держави – повзуча узурпація влади без формальних атрибутів перевороту» [29].

І якщо з боку влади йдеться про корумпованість чиновників, то з боку опозиції – про пряму участь криміналітету в політиці.

Причиною державного перевороту може бути також економічна нестабільність або затяжна економічна криза, що зумовлює загострення соціально-політичних конфліктів і зростання дестабілізаційних процесів у суспільстві, які набувають системного характеру. Як зазначає Р. О'Кейн (O'Kane), «переворот – це радикальна відповідь на нестабільну й часто безвихідну економічну ситуацію» [37].

Цікавою є модернізаційна гіпотеза щодо причин державного перевороту, представники якої пов'язують ризик державних переворотів із рівнем доходів і економічним зростанням. Дослідивши 121 країну з відсталою економікою в період 1950–1982 років, Д. Лондреган і К. Пул емпірично довели, що державні перевороти (як прояв нестабільності) негативно пов'язані з рівнем доходів (компонент сучасності), з темпами економічного зростання (компонент модернізації). Їх висновок такий: у бідних країнах перевороти відбуваються в 21 разів частіше, ніж у багатих країнах [34].

Історія містить приклади державних переворотів, коли серед їх причин можна виокремити націє-

утворювальні фактори, а також проблему території, держави, почуття національної ідентичності, релігійні, національні та етнічні конфлікти, дискримінація окремих етнічних груп або меншин (наприклад, державний переворот П. Скоропадського в 1918 р.).

Серед суб'єктивних чинників варто виокремити як «корпоративні інтереси армії, індивідуальні інтереси організаторів та учасників перевороту, так і групові інтереси (класу, етносу тощо)» [31, р. 62–65].

До екзогенних чинників належать такі: геополітичний інтерес держав-сусідів, політико-стратегічні умови, економічні та політичні відносини між країнами, підтримка чи користь (матеріальна, військова). Політична історія містить багато прикладів державних переворотів, які були організовані та профінансовані політичними силами інших країн, безпосередньо здійснені за їх участю (наприклад, палацові перевороти в Росії 1725–1762 рр., перевороти 1772 р. у Швеції, П. Скоропадського в 1918 р., в Королівстві Сербів, Хорватів і Словенців у 1929 р., у 1954 р. у Гватемалі, переворот «чорних полковників» у Греції в 1967 р. тощо).

Усі актори політичного перевороту мають певні мотиви. Мотивом на силовий захват влади може виступати бажання отримати владу, що дозволяє артикулювати свої ідеї або забезпечує доступ до загальних благ (або благ для армії), а також можливість ресурсного збагачення.

Щодо рушійних сил, то вони традиційно складаються з ідейних натхненників, організаторів і безпосередніх виконавців. З часом, коли традиції вирішувати питання влади за допомогою кинджалу й отрути втратили свою актуальність, жорсткі функціональні відмінності почали стиратися. Задля збереження таємності державного перевороту ідейні натхненники беруть на себе також функції організаторів і виконавців. Рушійними силами державного перевороту є представники певного класу (політичної групи, партії), що мають обмежені владні повноваження або наближені до влади (армії), користуються певним авторитетом у соціально-політичному середовищі, здатні повести за собою людей, спонукати їх на застосування насилля (харизматична особистість), а також військові чи команда з організованих озброєних людей.

Причинно-наслідкові фактори соціальних, економічних та інших змін зумовлені впливом тих чи інших структур і дією певних акторів впливають на хід, масштаби й наслідки перевороту. Як зауважує вітчизняний філософ М. Попович, «державний переворот – це політична гра, що вимагає великої рішучості та продуманого маневру» [20]. Отже, з'ясуємо процедурні фактори державного перевороту.

Прихильники процедурного підходу вважають, що «соціальні, економічні, культурні та інші фактори неспроможні ні пояснити, ні передбачити, які

політичні сили й актори в певній ситуації будуть відстоювати статус-кво або боротися за його повалення. Вони вважають, що дії політичних акторів, що ініціюють і здійснюють переворот, не зумовлені навіть їх «об'єктивним» становищем у суспільній структурі. Навпаки, їх «суб'єктивний» вибір сам творить нові політичні можливості» [18].

Аналіз політичних транзитів базується на дослідженні стратегії й тактики політичних акторів перевороту, на визначенні часових параметрів події, на факторі прогнозованості (непередбачуваність і раптовість), на динаміці перевороту, його масштабі та інтенсивності.

Так, Н. Макіавеллі, К. Маркс, В. Ленін уважали державний переворот мистецтвом зі своїми законами й правилами. Протилежної думки дотримується стратег Жовтневого перевороту Л. Троцький: «Державний переворот (повстання) – це не мистецтво, це – машина. Машина, яку завести й зупинити зможуть лише спеціалісти-техніки» [3].

Отже, державний переворот – це чітка послідовність етапів, у ході яких реалізуються політичні практики та активність суб'єктів політики з метою повалення чинної влади або її зміни як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі, являє собою сукупність певних дій – стратегію й тактику – комплекс заходів, що спрямовані на реалізацію задуманої ідеї та гарантують досягнення успіху.

Зокрема, Н. Макіавеллі, Л. Троцький, К. Малапарте, Е. Люттвак, М. Петров, О. Глазунов, В. Фаргау, Д. Саттер та інші дослідники, котрі детально вивчали й аналізували тактики здійснення державних переворотів різних історичних періодів у різних країнах, виокремлюють такі головні етапи (фази) перевороту: 1) підготовчий; 2) організаційний (власне переворот) і 3) розподільний (розподіл постів після перевороту).

Виходячи з низки суджень зазначених раніше дослідників, можемо констатувати, що підготовчий етап охоплює розробку стратегічного й тактичного планів дій.

Організаційний етап містить публічне оголошення про переворот із поясненням мети останнього та закликом до підтримки захоплення влади. У разі успіху другої фази настає третя, в ході якої формується новий уряд і призначаються члени нової правлячої еліти. Організатори перевороту можуть порушити зумовлену контекстом логіку розвитку чи зазнати невдачі з причини тактичних або стратегічних помилок [33].

Під час підготовчого етапу невелика ініціативна група визначає план дій і домовляється про обов'язки в ході проведення перевороту й дії після перевороту [32]. Загальновизначені стратегічно-тактичні принципи державного перевороту полягають в такому.

Чіткий план/сценарій перевороту, що визначає систему роботи державного апарату, життєво важ-

ливих центрів держави й міри їх уразливості, удару по них; порядок нейтралізації органів виконавчої та законодавчої влади.

Забезпечити нейтралітет сил, що можуть чинити опір, нейтралізувати політичні сили, які здатні виступити проти змовників (армії, державних спецслужб і політичних конкурентів (політичні партії, лідери політичних опозиційних груп)).

Урахування впливу релігії на повсякденне життя в країні, адже релігійні організації хоча зазвичай і не мають величезної політичної влади, проте можуть бути важливою соціальною силою.

Захоплення стратегічних і соціальних об'єктів (ЗМІ, вузлів зв'язку, блокування аеропортів, залізниць, автомагістралей, адміністративних будівель). Сьогодні не треба захоплювати пошту, телеграф, телефон, телебачення: їхню діяльність можна паралізувати, захопивши або знищивши джерело електроенергії, від якого вони працюють. Захоплення або диверсія на одній електричній станції здатні паралізувати роботу всіх служб багатомільйонного мегаполісу, як наслідок, викликати хаос і паніку. Блокування (закриття) аеропортів, автомагістралей і залізниць – це частина головної тактики, основними завданнями якої є запобігання неконтрольваному потоку людей та інформації, недопущення прибуття вірних уряду сил; запобігання втечі з країни лідерів держави і провідних політичних партій.

Дотримання принципу прихованості (повної таємничості). Необхідно уникати просочування будь-якої інформації про плани перевороту за межі групи (організації), що його планує.

Варто виокремити період із початку виступу опозиції до періоду визнання (навіть часткового) нової влади іншими політичними силами.

Наступним стратегічно-тактичним моментом державного перевороту є забезпечення повного його контролю. Поразкою може закінчитися навіть успішно розпочатий переворот, якщо повсталі втратять контроль, здатність до рішучих дій і прийняття правильних рішень.

Державний переворот характеризується динамічністю, тому швидкість як характерна ознака державного перевороту одночасно є певним тактичним моментом. Історія свідчить, якщо змовники не забезпечують собі всю повноту влади протягом 24–48 годин, то вірогідність утримання влади зменшується з кожною годиною, одночасно наростає опір з боку чинної влади. Тобто, усі сили мають застосовуватися в одну вирішальну мить. Потреба в максимальній швидкості означає, що багато окремих дій перевороту повинні відбуватися одночасно, чітко і злагоджено, що зажадає великої кількості підготовлених і навчених людей.

Не менш важливим стратегічно-тактичним принципом є несподіваність виступу змовників. Необхідно діяти так, щоб влада не встигала за

подіями й не мала змоги перегрупувати свої сили та чинити опір змовникам.

Важливим стратегічним елементом державного перевороту є й матеріальні ресурси (фінансові, людські, технічні й силові) [11, с. 54]. Адже підготовка та здійснення державного перевороту хоча й не потребують пошуку фінансування, оскільки організатори можуть використати підготовлену армію колишнього режиму або замовник і фінансист перевороту виступають в одній політичній силі, все-таки залишаються досить дорогим політичним процесом.

Кількість учасників перевороту. Ідеться про ініціаторів, організаторів та учасників державного перевороту (здатні швидко паралізувати життєві центри держави). Чисельний склад таких груп становить 15–20 осіб, а в окремих випадках до 100 осіб залежно від рівня їхньої підготовки.

На сучасному етапі, виокремлюється особливий вид технологій – конституційні перевороти, змістом яких є цілеспрямована зміна конституції (основного закону) в інтересах конкретної політичної сили чи особистості, яка є представником влади в державі.

Як будь-який процес змін, конституційний переворот має свої особливі технології маніпулювання правом. Так, А. Медушевський виокремлює такі технології: 1) узурпація влади Конституантою (від фр. *assemblee constituante* – установчі збори, *rouvoir constituant* – установча влада, скликана для прийняття основного закону в умовах перевороту, революції); 2) створення в країні двовладдя (Жовтневий переворот у 1917 р., хунти в Іспанії) або конфлікт двох центрів – Президента та Верховної Ради; 3) дарування конституції (октройовані конституції); 4) прийняття конституції або внесення змін до неї в умовах військового перевороту [14; 15]. Варто зазначити технологію внесення змін до конституції, що зумовлює маніпуляцію правом та узурпацію влади в державі, – це прийняття відповідного Рішення Верховним Судом, що виходить за межі повноважень цієї владної інституції (так, зміна конституційного ладу в Україні за Рішенням Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 р. суперечить положенням розділу XIII «Внесення змін до Конституції України»); 5) зміна конституції в умовах надзвичайного стану. З погляду правових наслідків, як зазначає А. Медушевський, з уведення інституту надзвичайного стану важливо розділяти такі його різновиди, як спрямування на збереження й захист конституційного ладу й, навпаки, призупинення або фактичне скасування конституції, прикладом чого є встановлення диктаторських режимів (наприклад, призупинення Конституції Прімо де Ріверою в Іспанії, Ю. Пілсудським у Польщі) [14; 15].

Однак наявність однакових стратегій і тактик не робить всі державні перевороти однаковими, схо-

жими один на одного, тому що їхні завдання вирішуються щораз по-різному, у різній послідовності й у різних умовах і терміни [5, с. 12]. Сучасні державні перевороти характеризуються комбінуванням традиційних технологій із конституційними.

Отже, політико-економічні та соціально-політичні передумови пов'язані із взаємодією політичних і економічних процесів у суспільстві – розподілом влади й багатства між різними групами та окремими особами, а також із процесами, які створюють, підтримують і трансформують політичну систему.

Характер перевороту й політична спрямованість залежать від того, які політичні сили і з якою метою вчиняють його, а також чиї інтереси вони відстоюють, від політичного клімату, від політичної активності населення, культурних традицій конкретного державного утворення, що зумовлює форми державного перевороту.

Головними політичними акторами перевороту є політичні кола, зацікавлені в зміні влади та здатні її профінансувати; організації, угруповання, здатні технічно і практично здійснити переворот, що переважним чином належать або мають безпосередній стосунок до сфери владних відносин.

Здійснення перевороту – це тривалий, складний і кропіткий процес, який потребує чіткої організації й тактики в процесі його організації та здійснення. У результаті державного перевороту тимчасово нейтралізуються армія, державні силові структури й інші політично-значущі сили та організації, порушується структура влади, її нормативне функціонування, що призводить до певних політичних наслідків. Відтак дослідження наслідків державного перевороту і їх вплив на політичний процес і функціонування держави стають об'єктом подальших наукових розвідок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ашимбаев М.С. Политический транзит: от глобального к национальному измерению / М.С. Ашимбаев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kisi.kz>.
2. Галустьян О.А. О государственных переворотах: сравнительно-исторический аспект вопроса / О.А. Галустьян // *Международ. уголовное право и международ. юстиция*. – 2010. – № 3. – С. 19–25.
3. Глазунов О. Государственный переворот. Стратегия технологии / О. Глазунов. – М. : ОЛМА-ПРЕСС, Образование, 2006. – 448 с.
4. Ермолаев А. Расцвет и закат постсоветской корпоратократии / А. Ермолаев // *Українські діалоги. Журнал міждисциплінарних дискусій з питань стратегії розвитку України*. – Пілотний номер, листопад-грудень 2015 р. – С. 6.
5. Кадук Н.І. Трансформація політичного режиму в Україні у контексті демократичного транзиту : автореф. дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.02 / Н.І. Кадук ; ДЗ Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського. – О., 2011. – 18 с.
6. Кант И. Сочинения : в 6 т. / И. Кант ; пер. с нем. ; под. общ. ред. В.Ф. Асмуса, А.В. Гулыги, Т.И. Ойзермана. – М. : Мысль, 1965. – Т. 4. – Ч. 2. – 1965. – 478 с.
7. Кіндратець О.М. Освіта і сталий розвиток суспільства / О.М. Кіндратець // *Гілея. Серія «Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки»*. – К. : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова. – 2011. – Вип. 47(5). – С. 613–620.
8. Кравченко С. Прототипический подход и процесс категоризации / С.Ю. Кравченко // *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. – Тамбов : Грамота, 2015. – № 3 (45) : в 3 ч. – Ч. 1. – С. 117–119. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.gramota.net/editions/2.html.
9. Люттвак Э. Государственный переворот / Э. Люттвак. – М. : Университет Дмитрия Пожарского, 2012. – 326 с.
10. Мадатов А.С. Роль политических событий в смене режима / А.С. Мадатова // *Вестник РГГУ. Серия «Политология и коммуникативистика»*. – М. : РГГУ, 2008. – № 1. – С. 166–179.
11. Максимова О.М. Ресурсна база тероризму в сучасному світовому політичному процесі / О.М. Максимова // *Науковий вісник ЖДУ ім. Івана Франка*. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2004. – Вип. 18. – С. 53–57.
12. Макиавелли Н. Государь / Н. Макиавелли ; пер. Г. Муравьевой. (Оригинальное издание: Макиавелли Н. Избранные произведения / Н. Макиавелли. – М. : Худ. лит., 1982 ; Сканировано: Макиавелли Н. Государь / Н. Макиавелли. – М. : Планета, 1990. OCR: 1998, VV Lab.Spellcheck: Сергей Лычагин. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : lib.ru/POLITOLOG/MAKIAWELLI/gosudar.txt.
13. Малапарте К. Техника государственного переворота / К. Малапарте. – М. : Аграф, 1988. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History.
14. Медушевский А. Технологии конституционных переворотов / А. Медушевский // *Сравнительное конституционное обозрение*. – 2006. – № 3. – С. 3–23.
15. Медушевский А. Конституционные перевороты // *Сравнительное конституционное обозрение / А. Медушевский*. – М. : Институт права и публичной политики, 2006. – № 3 (56). – С. 3–23.
16. Маркс К. 18 брюмера Луи Бонапарта / К. Маркс [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Article/mar.
17. Марчук Є. Паралельна влада / Є. Марчук // *Українські діалоги. Журнал міждисциплінарних дискусій з питань стратегії розвитку України*. – Пілотний номер, листопад-грудень 2015 р. – С. 74.
18. Мельвиль А.Ю. Посткоммунистические политики и переходы «третьей волны». (Круглый стол «Демократические переходы: варианты путей и неопределенность результатов») / А.Ю. Мельвиль // *Полис*. – 1999. – № 3. – С. 30–52.
19. Петров М. Механизмы государственных переворотов: историко-теоретическое исследование / М. Петров. – М. : АСТ ; Минск : Харвест, 2005. – 400 с.
20. Попович М. Червоне століття / М. Попович. – К. : АртЕк, 2005. – 888 с.
21. Політологічний енциклопедичний словник : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.]. – К. : Генеза, 1997. – 400 с. – С. 148–149.

22. Храмов В. Політологічний енциклопедичний словник / В. Храмов. – К., 1997. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://subject.com.ua/political/dict/417>.
23. Сахань О.М. Деструкція політичної влади як об'єкт наукового дослідження / О.М. Сахань // Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. Серія «Філософія, філософія права, політологія, соціологія». – 2009. – № 1. – С. 209–220.
24. Соловьев А.И. Политология: Политическая теория, политические технологии : [учеб. для студ. вузов] / А.И. Соловьев. – М. : Аспект-Пресс, 2001. – 559 с.
25. Ткач О.І. Політологія : термінологічний словник : [навч. посіб.] / О.І. Ткач, Костів Петро Річард. – К. : Університет «Україна», 2012. – 196 с.
26. Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах / С. Хантингтон. – М. : Прогресс-Традиция, 2004. – 480 с.
27. Шляхтун П.П. Конституційне право України: словник термінів / П.П. Шляхтун. – К. : Либідь, 2005. – 568 с.
28. Штомпка П. Социология социальных изменений / П. Штомпка. – М. : Аспект Пресс, 1996. – 416 с. – С. 371–372.
29. Циганов В. Демократія на продаж, або Політична корупція у дії / В. Циганов // Українські діалоги. Журнал міждисциплінарних дискусій з питань стратегії розвитку України. – Пілотний номер, листопад-грудень 2015 р. – С. 50–53.
30. Шемшученко Ю.С. Юридична енциклопедія / Ю.С. Шемшученко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://leksika.com.ua/15710312/legal/derzhavniy_perevorot.
31. Brooker P. Non-Democratic regimes. Theory, government and politics. – New York: St. Martin's press, 2000.
32. Farcau B.W. The Coup: tactics in the seizure of power. – Westport : Praeger, 1994. – 226 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.foreignaffairs.com/reviews/capsule-review/1994-11-01/coup-tactics-s>.
33. Kebshul H.G. Operation “Just missed”: Lessons from failed coup attempts // *Armed forces and society*. – 1994. – Vol. 20. – № 4. – P. 565–579.
34. Londregan J.B., Poole K. Poverty, The coup trap, and the seizure of executive power // *World politics*. – 1990. – Vol. 42. – P. 151–183. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://erram.weebly.com/uploads/5/5/6/2/5562069/poverty_the_coup.pdf.
35. Marshall M.G., Marshall D.R. Coup d'etat events, 1946–2013. Codebook // Center for systemic peace [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.systemicpeace.org/inscr/CSPCoupsCodebook2013.pdf>.
36. McGowan P., Johnson Th. African military coups d'etat and underdevelopment: A quantitative historical analysis // *The journal of modern African studies*. – 2003. – Vol. 47. – P. 594–620. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.jonathanmpowell.com/uploads/2/9/9/2/2992308/mcgowan__johnson_1984jmas_african_military_coups_and_underdevelopment__a_quantitative_historic.
37. O'Kane, R. Probabilistic approach to the causes of coups d'etat // *British journal of political science*. – London, 1981. – Vol. 11. – № 3. – P. 287–306. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.jonathanmpowell.com/uploads/2/9/9/2/2992308/okane>.
38. Powell J.M., Thyne C.L. Global instances of coups from 1950 to 2010 // *Journal of peace Research*. – 2011. – Vol. 48. – N 2. – P. 249–259.
39. Sutter D. A Game-theoretic model of the coup d'etat // *Economics and politics*. – 2000. – Vol. 12. – № 2. – P. 205–223.
40. Treisman D. Income, Democracy, and Leader Turnover. – 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.sscnet.ucla.edu/polisci/faculty/treisman/PAPERS_NEW.